

Saxenhøj

af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

PDF-version af netartikel udgivet af Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet, som 'Månedens navn', september 2016: navn.ku.dk/maanedens-navn/saxenhoej/

Saxenhøj er navnet på en kommunal beskæftigelses- og forsorgsinstitution i Sakskøbing på Lolland. Institutionen, der siden 2007 har hørt under Guldborgsund Kommune, fejrer i år sit 150 årsjubileum, men navnet er ikke helt så gammelt. Ved oprettelsen i 1866 fik den således navnet *Maribo Amts Tvangsarbejds-, Arbejds- og Daareanstalt*, hvilket afspejlede, at stedet for det første blev drevet af det daværende Maribo Amt (Lolland og Falster) og for det andet var rettet på pleje og beskæftigelse af såvel psykisk syge og udviklingshæmmede som andre, såkaldt “normale” personer, der af den ene eller anden grund var blevet idømt tvangsarbejde. I løbet af 1900-tallet ændredes institutionsnavnet flere gange efterhånden som mere moderne og politisk korrekte betegnelser vandt indpas i sproget, først omkring 1900 til *Maribo Amts Tvangsarbejds- og Sindsygeanstalt*, omkring 1915 til *Maribo Amts Tvangsarbejds-, Arbejds- og Plejeanstalt*, og fra omkring 1950 til *Maribo Amts Arbejds- og Plejeanstalt*. Selvom Maribo Amt i aktiv nominel forstand forsvandt ved amtsreformen i 1970, hvor amtet indlemmedes i det nye Storstrøms Amt, så fortsatte det med at udgøre forleddet i institutionsnavnet i Sakskøbing indtil 1976.

Institutionen Saxenhøj ligger i den nordvestlige udkant af Sakskøbing med hovedbygningen placeret øverst på en bakke mellem byen og Sakskøbing Fjord.

Allerede fra begyndelsen var institutionen inddelt i en række mere eller mindre forbundne underenheder, der med tiden udgjorde en stadig større og navnemæssigt broget samling af plejecentre og delinstitutioner, med hver deres administrationstekniske betegnelse. Da man i midten af 1970'erne derfor vurderede, at institutionens overordnede navn efterhånden både var misvisende og utidsvarende, indførte man i 1976 i stedet det nuværende navn *Saxenhøj*. Nogen formel begrundelse for valget af netop dette navn foreligger tilsyneladende ikke, men udover at være betydeligt mere mundret end nogle af sine forgængere, kvalificerer navnet sig også ved at være tidsløst i forhold til eventuelle fremtidige organisationsændringer mht. institutionens funktionsområder og administrative tilhørsforhold, samt ved helt at udelade potentielt fremtidige ildesete betegnelser (som 'tvangsarbejde', 'dåre', 'sindssyge' og 'anstalt'). Dertil rummer navnet *Saxenhøj* den store fordel, at det er etymologisk umiddelbart meningsfuldt for lokalbefolkningen: Forleddet refererer tydeligt til beliggenheden i byen Saksøby, efterleddet til beliggenheden på et markant højdedrag i byens nordlige udkant. Bindeleddsformen *-en-* giver endvidere navnet et gammelt og måske endda romantisk præg.

Saxenhøjs hovedbygning set fra vest, hvoraf fremgår beliggenheden på det efter lollandske forhold betydelige højdedrag. Vestskråningen udgør om vinteren en særdeles populær kælkebakke, angiveligt Østlollands bedste.

Saxenhøj er imidlertid ikke noget gammelt navn. Hvad bakken, hvorpå hovedbygningen ligger, oprindeligt har heddet, melder kilderne desværre intet om, men at den skulle have heddet *Saxenhøj* kan alligevel siges at være temmelig usandsynligt. Naturnavne på *-høj* refererer traditionelt til gravhøje eller gravhøjslignende bakker, men her er der ikke tale om en gravhøj eller noget der ligner, men derimod om et større og naturligt dannet højdedrag med et forholdsvist brat fald ned mod Saksøbing Fjord. Et oprindeligt naturnavn kunne i stedet ventes at ende på *-bjerg* eller her måske snarere *-banke*, idet sidstnævnte kendes på flere tilstødende, mindre højdedrag i nærområdet (f.eks. *Klokkerbanke*, *Rakkerbanke* og *Gråbanke*). Forleddet refererer tydeligvis til bynavnet *Saksøbing*, der går tilbage til 1240'erne og inden da omtales en enkelt gang i 1231 som *Saxtorp*. Præcis hvad forleddet i bynavnet betyder, er usikkert. De hyppigste forslag gennem tiden har især kredset om det tyske folkenavn 'saksere' og mandsnavnet Saxe (DS 11, s. 10), mens en nyere tolkning foreslår ordet 'saks' i dets ældre betydning, "sværd, lang kniv", som et oprindeligt vandnavn på den inderste, langstrakte og smalle del af Saksøbing Fjord (Jørgensen 2008, s. 243). Værktøjsbetegnelsen har siden gammel tid indgået i den lokale selvopfattelse, idet to uldsakse optræder i byvåbnet, der kendes fra 1584, men formentlig er noget ældre (DKS, s. 39 og tavle 17a).

Saksøbing's byvåben forestiller to lodretstående sakse af en type beregnet til at klippe ulden af får. Byvåbenet kan føres tilbage til 1584, men går formentlig endnu længere tilbage.

For navnet *Saxenhøj's* vedkommende kan man sige, at den oprindelige betydning af forleddet er mindre relevant, idet det her alene anvendes som fælles reference med bynavnet *Saksøbing* (der indtil omkring 1900 stavedes med *x*). Men hvorfor så *Saxenhøj* og ikke bare *Saxhøj*? Med bindeleddet *-en-* imellem *Sax-* og *-høj* knytter *Saxenhøj* sig til en gruppe af bebyggelsesnavne, der primært omhandler individuelle ejendomme. Fra denne gruppe kan på Lolland-Falster også nævnes *Alleborg*, *Blæsborg*, *Frisenfelt*, *Gyldenbjerg* (to gange), *Klavenborg*, *Knuthenborg*, *Knuthenlund*, *Konstenborg*, *Laksenborg*, *Pyntenborg*, *Rosenbjerg*, *Rosenlund* og *Ruttenstad*. Navnegruppen kan underinddeles i to samtidige undergrupper, der begge synes at have haft deres

primære aktivitetsperiode i 1600- til 1800-tallet. Til den første undergruppe hører navnene Frisenfelt, Knuthenborg og Knuthenlund, der alle gælder herregårde opkaldt efter deres adelige ejere, henholdsvis kammerråd I.C. Friis (†1811) og gehejmeråd A.C. Knuth (†1736). Dette skete endvidere efter en i den danske adelstand da yderst udbredt tysk inspireret navnemode, der forbandt forleddet (her slægtsnavnene Friis og Knuth) med efterleddet via den tyske genitivform *-en-* (i stedet for det normale danske *-s-*). Af tilsvarende herregårds- og slotsnavne fra resten af Danmark kan blandt de mere kendte nævnes Amalienborg, Augustenborg, Falkenstein, Frijsenborg, Lerchenborg, Løvenborg og Schackenborg. Samtidig hermed opstod en anden undergruppe af umiddelbart identisk lydende navne, som imidlertid typisk anvendtes for betydeligt mere beskedne gårde og huse, ofte med et humoristisk præg i forleddet. Sådanne såkaldte “spottenavne” er i Danmark ikke mindst udbredt på Fyn og Lolland, hvor man på sidstnævnte bl.a. finder Blæsenborg (“borgen, hvor det blæser”), Gyldenbjerg (“det gyldne bjerg”), Klavenborg (“borgen, hvor der klages”), Konstenborg (“borgen, hvor der findes kunst”) og Rutenstad (“den store by med den ødsle befolkning”).

To af de indskrevne beboere på Maribo Amts Tvangsarbejds-, Arbejds- og Plejeanstalts 1. afdeling: “Himmelmesteren” til venstre og “Karise” til højre. Billedet er fra 1920’erne, og det kunne meget vel være muntre personligheder som disse, der er de oprindelige ophavsmænd til navnet Saxenhøj. © Saxenhøj Arkivet.

Hvordan knytter navnet Saxenhøj sig så til denne tvedelte navnegruppe? Institutionen er med sikkerhed ikke opkaldt efter nogen selvbevidst godsejer (eller amtsborgmester, for den sags skyld), så alt peger på, at vi snarere skal henlægge navnet til den humoristiske undergruppe. Men har den dengang amtslige forvaltning da tillagt denne for området så store og betydningsfulde institution et spottenavn? Ikke helt. Forklaringen synes at være, at institutionens ledelse i 1976 overtog et i lokalsamfundet da udbredt, men aldeles uofficielt kaldenavn, der ifølge ældre Saksøbing-borgere anvendtes om stedet længe før det officielle navneskifte i 1976. En lokal tradition vil således vide,

at det var de indskrevne tvangsarbejdere og landevejens farende svende, der fandt på navnet, som angiveligt skulle gå helt tilbage til tiden omkring 1. verdenskrig (Brandt 2016, s. 45). Motivet for navnet har formentlig været den statelige hovedbygningens imponerende beliggenhed på bakken, tronende over Sakskøbing by, kombineret med en ironisk reference til de alt andet end herregårdslignende forhold, som patienterne levede under på denne tid.

Når offentlige myndigheder i dag træffer beslutning om nynavngivning af veje, parker, boligkvarterer, institutioner og lignende, er der som regel tale om en "top-down"-proces, hvor en eller flere ledende personer vælger et passende navn, eventuelt efter en forudgående høring hos eksperter og/eller i offentligheden. I Saxenhøjs tilfælde synes navnet derimod at være opstået som en "bottom-up"-proces, endda i begrebets mest udtalte, samfundssociale betydning, altså som et navn, der uden tilskyndelse oppefra er blevet dannet af stedets daglige brugere, og siden har vundet udbredelse blandt institutionens personale og naboer i lokalområdet, for til sidst at blive anerkendt og officielt indført af den ledende myndighed. Man kan da også kun bifalde valget om at gøre navnet *Saxenhøj* officielt gældende i 1976, fremfor det indtil da ligeså udbredte alternative kaldenavn: "*Anstalten*".

Refereret litteratur:

Brandt, Palle (2016): *Fra Anstalten til Saxenhøj*, 3. udgave, Sakskøbing.

DKS = *Danske Købstæders Segl indtil 1660*, ved Poul Bredo Grandjean, København 1937.

DS 11 = *Danmarks Stednavne* bind 11 ('*Maribo Amts Stednavne*'), red. Anders Bjerrum & Christian Lisse, København 1954.

Jørgensen, Bent (2008): *Danske stednavne*, 3. udgave, København.

Desuden en stor tak til Sascha Helsingren Hansen (Saxenhøj), Erik Petersen (Saxenhøj Arkivet) og Sakskøbing Lokalhistoriske Arkiv for uvurderlig hjælp med udredningen af navnets historie.

English summary

Saxenhøj is a social institution situated in the town of Sakskøbing on Lolland, Denmark, run by the local municipality (Guldborgsund Kommune). When it was founded 150 years ago, in 1876, it was named *Maribo Amts Tvangsarbejds, Arbejds- og Daareanstalt*, which can be translated into “Institution for Forced Labour, Labour and Fools of Maribo County”. The institution, until 1970 run by the county, was part of a social welfare system developing in Denmark from the mid-19th century, which aimed to launch an organised programme for improved care and treatment of mentally disabled people, including both the mentally ill (‘sindssyge’) and the mentally deficient (‘åndssvage’). Also alcoholics and mentally disabled criminals were placed in these institutions, at which a central part of the care and re-socialising treatment was forced labour. While the conditions and methods have, obviously, changed significantly within the 150 years since its beginning, the core concept, ideology and target groups of *Saxenhøj* still remains; only is no client any longer forced to stay or work here against his or her own will.

This article is, however, not about the institution *Saxenhøj* as much as about its name. After a series of slight moderations, eventually leading to *Maribo Amts Arbejds- og Plejeanstalt* (“Work and Care Institution of Maribo County”) from around 1950, the name was completely changed in 1976 to *Saxenhøj*. The new name itself is quite functional, well-composed and easy-comprehensible for the local community: the specific *Sax-* refers to the prefix of the town’s name, Sakskøbing, the generic *-høj* is the Danish word for ‘hill’, referring to the location of the main building of the institution on a distinctive hillside in the periphery of the town. Seen from an onomastic point of view, however, the choice of name is somewhat peculiar. The original name of the hill, on which the institution is placed, is not known, but it almost certainly was not *Saxenhøj*, as the generic *-høj* in older Danish place-names is only used for burial mounds (or hills looking like such), and that is definitely not the case here. Even more strange is the use of the inserted link *-en-* between *Sax-* and *-høj*, which is a German genitive form that was particularly popular among Danish nobility in especially the 18th century for the (re)naming of manor houses. As, for instance, when Count A.C. Knuth in 1714 changed the name of his estate Aarsmarke to Knuthenborg, now a famous safari park situated few kilometres from Sakskøbing.

Saxenhøj is, however, no manor house, and no self-conceited county mayor by the name of Saxe appears to be behind the name change in 1976. Instead, *Saxenhøj* seems to belong to a parallel group of Danish */-en/-*-names, scholarly termed ‘mocking names’, where usually rather inferior houses and settlements were given posh names similar to those of the great manor houses. Local examples from Lolland, where this trend has been particularly widespread since the 17th century already, are Blæsenborg (“the windy castle”) and Ruttensstad (“the city with the lavish inhabitants”). Danish county and municipal authorities are usually not in the habit of choosing humorous place-names, but in the case of *Saxenhøj*, the choice may have been made for them long before the official instalment of the name. Senior citizens of Sakskøbing recall that the name *Saxenhøj* was known well before 1976, and according to local tradition it was borne as a nickname back in the 1920s, created by the allocated inmates and visiting tramps, possibly as a joke referring partly to the nearby estate of Knuthenborg, partly to the far from manor-like conditions prevailing at *Saxenhøj* at the time.